

особливості трансформації суспільства й Людини в ньому, перетворюючи їх на художні цінності.

Виходячи з вищезначених висновків, перспектива подальшої роботи з даної проблеми дослідження пов'язана з розглядом специфіки професійної підготовки майбутніх вчителів художньої культури, врахування сутності досліджуваного феномену, його змістових складових компонентів, функцій, гуманістичних цінностей та ідеалів, а також способів діяльності й життєтворчості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глузман О.В. На шляху до ойкумени культури // Гуманітарні науки. – № 1. – 2002. С. 3–4.
2. Недзельський К.К. Сучасні культурологічні концепції (навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету). – ХДУ, 2003. – 118с.
3. Подольська Є.А., Лихвар В.Д., Іванова К.А. Культурологія: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 288с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376с.
5. Социологический энциклопедический словарь / Под ред. Г.В.Осипова. – М.: ИНФРА. – М-НОРМА, 1998. – С.151.
6. Москаленко В.В., Циба В.Т. Культурно-діяльнісна концепція соціалізації особистості // Педагогіка і психологія. – №3. – 1995. – С.139.
7. Соціологія культури: Навчальний посібник // О.М.Семашко, В.М.Піча, О.І. Погорілий та ін. / За ред. О.М.Семашка, В.М. Піча. – К.: “Каравела”, Львів: “Новий світ – 2000”, 2002.– 334с.
8. Арцишевський Р.А. Курс “Людина і суспільство”. Методика викладання: Метод. посіб. для вчителів. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. – 256с.
9. Подольська Є.А., Лихвар В.Д., Іванова К.А. Культурологія: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 288с.
10. Хоруженко К.М. Культурологія. Энциклопедический словарь. – Ростов-на-Дону: Изд-во “Феникс”, 1997 – 640с.
11. Культурологія. XX век. Энциклопедия: В 2 т.– СПб.: Универ. книга, 1998. – Т.2. – С.30–38.
12. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. – 508 с.
13. Щолокова О.П. Система професійної підготовки студентів педагогічних вузів до художньо-естетичної освіти школярів. Автореф. дис. ... д-ра пед.наук: 13.00.01, 13.00.04 / Київський університет ім. Т.Шевченка – К., 1996. – 43с.
14. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. – К.: Парламентське вид. – 2002. – 204с.
15. Берестовская Д.С. Чувствовать душу культуры (Мировая художественная культура в контексте университетского образования) // Гуманітарні науки. – № 1. – 2002. – С.15–20.
16. Основи викладання мистецьких дисциплін / За загальною ред. д.пед.н., проф. О.П.Рудницької. – К., 1998. – 183 с.

УДК 37. 03

Т.Ф. Юркова

ФОРМУВАННЯ У ШКОЛЯРІВ ОРІЄНТАЦІЙ НА ЦІННОСТІ ПРИРОДИ: ПОЧИНАТИ З ДИТИНСТВА

В умовах державотворення і реалізації в Україні нової парадигми освіти і виховання аксіологічний підхід до розв'язання основних педагогічних проблем розглядається в педагогічній науці і практиці як один з найбільш пріоритетних.

Відповідно до соціальних запитів суспільства перед сучасною українською національною школою гостро повсталала проблема формування таких якостей і спрямованості особистості, що забезпечували б використання її творчого потенціалу в інтересах рішення глобальних проблем людства. Розробка нових технологій у промисловості і сільському господарстві здійснюватиметься тими, хто сидить сьогодні за шкільними партами, хто тільки

починає свій шлях по дорозі знань. Від них буде залежати вигляд нашої планети і вирішення самої глобальної проблеми – виживання людства. У зв'язку з цим як за кордоном, так і в нашій країні посилюється екологізація навчальних предметів, усього процесу навчання в цілому, починаючи з перших його ланок. Основні зусилля спрямовуються на збагачення екологічного тезауруса, позитивного морально-естетичного й емоційно-ціннісного ставлення школярів до природи, формування в них ціннісних орієнтацій екологічної спрямованості.

Школа, починаючи з перших її ланок, повинна допомогти своїм вихованцям усвідомити, що недостатньо берегти і зберігати те місце, на якому вони мешкають. Планета – наш спільний дім, і для запобігання екологічної катастрофи та вирішення загальнолюдських проблем потрібна консолідація сил усього людства, співробітництво в рамках збереження і примноження цінностей природного світу.

Саме тому навчально-виховні програми корегуються сьогодні в напрямку екологізації, гуманітаризації і гуманізації. Екологічний аспект стає важливим компонентом світогляду сучасної людини.

У зв'язку з цим нагальною стає необхідність формування ціннісних орієнтацій на збереження і збільшення багатств природи. Такий погляд на проблему і обумовив вибір теми публікації.

Розкриваючи її, ми виходили з того, що особистісний розвиток людини природа не програмує, він здійснюється під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів, основним з яких є її ціннісні орієнтації. Тому проблема виявлення їх сутності, шляхів формування була і залишається предметом наукового пошуку філософів (О.Дробницький, В.Тугарінов, Л.Буєва, В.Василенко), соціологів (В.Водзинська, А.Здравомислов, В.Ядов та ін.), педагогів (А.Макаренко, В.Сухомлинський, А.Кир'якова, А.Солдатенков, М.Чорнобаєва й ін.), психологів (Б.Ананьєв, Л.Божович, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн).

Доведено, що ціннісні орієнтації акумулюють у собі життєвий досвід, накопичений у процесі індивідуального розвитку людини, що сукупність ціннісних орієнтацій створить свого роду вісь свідомості, навколо якої обертаються почуття і помисли людини і з огляду на яку вирішується безліч життєвих проблем (Б.Ананьєв). Сутність їх полягає в тому, що вони визначають ставлення людини до навколишнього середовища, до інших людей, до самого себе.

Світ цінностей багатий і різноманітний, але однією з головних цінностей є оточуючий нас природний світ. Складність і навіть драматизм взаємин людини і природи викликає величезну стурбованість усього людства. Не випадково, підводячи підсумки міжнародних науково-практичних читань “Цінності у вихованні підростаючого покоління” (Київ, 1996 р.), О.Сухомлинська до числа найбільш пріоритетних і актуальних напрямків дослідження віднесла формування ціннісних орієнтацій екологічної спрямованості [2; 109].

Свідченням певного прогресу в цій області дослідження Г.Тарасенко, В.Оржеховської, О.М'ягченко, О.Гречишкіної, Ю.Гречишкіної та ін. Разом з тим, констатує О.Сухомлинська, у психолого-педагогічній літературі недостатньо висвітлюється питання формування ціннісних орієнтацій дітей молодшого шкільного віку [2; 110]. Широкий пошук шляхів рішення цієї проблеми стосовно до формування у дітей даної вікової групи орієнтацій на цінності природи представляється особливо важливим. Саме в цей період закладається фундамент емоційного сприйняття й осмислювання явищ природи, посилення ціннісного відношення до них.

Дослідження вчених, шкільна практика доводять, що молодші школярі мають найбільш сприятливі можливості екологічного розвитку порівняно з учнями інших вікових груп. І прогалини у вихованні в дітей цього віку ціннісно-екологічного відношення до природи згодом стають невиправними.

У молодших школярів підвищена чутливість, образна пам'ять, яскраво виражена допитливість, емоційність сприйняття, гра уяви. Названі особливості забезпечують успішність основних процесів ціннісного освоєння дитиною природного світу.

Цей же вік характеризується низкою якостей, які педагог повинен враховувати при організації роботи з формування у своїх вихованців ціннісних орієнтирів екологічної діяльності. До них відноситься мимовільна увага, неповнота образів сприйраних предметів, запам'ятовування тільки яскравих об'єктів, які найбільше привертають увагу та ін.

Названі риси психічного розвитку молодших школярів обумовлюють характер їх ціннісного відношення до природи.

Як свідчать результати наукового пошуку вчених Л.Печко, Г.Тарасенко, О.Ткаченко [1; 3], дані наших спостережень, у структурі оцінювання молодшими школярами об'єктів навколишнього світу переважають такі підходи:

1. Вузько-практична оцінка природи. Група дітей, які у такий спосіб оцінюють, досить чисельна (до 25% опитуваних). Більшість з них розглядають природу як місце, де можна розважитися, відпочити, зайнятися улюбленою грою, забути про обов'язки. У свідомості інших дітей цієї групи цінність природи пов'язується переважно з тими благами, які від неї можна отримати: “природа дає нам їжу і воду”, “природа – це дім, де ми живемо”, “у лісі можна збирати гриби і ягоди” та ін. Звичайно, утилітарний підхід до оцінки значення природи повинен мати місце, але він не може замінити того почуття радості, насолоди, подяки, що відчуває людина в процесі спілкування з нею.

2. Емоційно-позитивна оцінка. Вона характерна для майже половини респондентів. В основі її лежить позитивна реакція особистості на досконалість природи і її мешканців, рослинний і тваринний світ, образно-емоційне сприйняття пейзажу, довершеності природних форм. Але прояви цих почуттів і оцінок часто епізодичні, ситуативні, нестійкі і для свого підкріплення і розвитку потребують допомоги і підтримки з боку дорослих.

3. Творча оцінка природних об'єктів, хоча називати її так стосовно до дітей даної вікової групи можна лише умовно. Вона виявляється в самостійному підході дітей до аналізу природних явищ, у їх оригінальній інтерпретації, несподіваних асоціаціях: “малюсінька грудочка любові і відданості” (про щеня), “пухната радість” (про кошеня), “веселка щастя” та ін.

Судження дітей цієї самої малочисельної групи часто наївні, глибоко не аргументовані, але завжди образні, часто опоетизовані. Наприклад: “Хитрий мухомор піднявся на пагорбок, виставляючи, неначе напоказ, свою яскраву красу. Напевно, надумав хоч чимось виокремитися, а може і заманити людину в пастку”, “Боязка конвалія соромливо ховається в зеленому коконі. Здається, природа охороняє від безжалісних рук свій чистий витвір” та ін.

Звичайно, до такого сприйняття й оцінки природних явищ готові далеко не всі учні, навіть з числа випускників початкової школи. Але розвиток у більшості молодших школярів прагнення осягти цінності природи, формування в них первісних умінь використовувати творчі підходи до вивчення її об'єктів, активні форми спілкування з природою повинні стати спеціальною турботою педагогів. Саме на цьому шляху створюються умови для становлення у школярів ціннісних орієнтацій екологічного змісту.

Розвиваються і закріплюються вони в ході послідовного рішення такого роду творчих завдань.

Перше з них орієнтує на досягнення глибокого емоційного сприйняття й усвідомлення дітьми цінності природних об'єктів, поступове розширення образно-асоціативного фонду їх екологічних знань і пов'язаних з ними почувань та почуттів. Важливість і необхідність розвитку останніх стверджував ще К.Ушинський. “Ніщо, ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші, – писав він, – не виражають так ясно і правильно нас самих і наше ставлення до світу як наші почування: в них відчувається характер не окремої думки, не окремого рішення, а всього змісту душі нашої і її складу” [4; 117–188].

Друге завдання спрямоване на формування у молодших школярів умінь і навичок осмисленого аналізу природних явищ, здійснення відповідних оціночних дій і операцій. Мова йдеться про те, щоб допомогти дитині піднятися від почуттєвої, емоційної реакції на оточуюче його природне середовище до осмислення й оцінки її об'єктів. Школяреві важливо

накопичити такий досвід свідомого ставлення до природи, що дозволив би йому здійснювати такі розумові операції і дії, як порівняння, зіставлення, співвідношення, узагальнення, класифікація природних явищ, вміння відслідковувати й усвідомлювати особливості розвитку природних процесів.

І, нарешті, **третє** з означених вище завдань, орієнтує на розвиток в учнів молодшого шкільного віку прагнення й уміння застосовувати ціннісні установки й екологічні орієнтири в природоохоронній діяльності. Це означає, що в міру накопичення досвіду емоційного сприйняття й оцінки природних явищ учні повинні усе активніше включатися в процес збереження і примноження цінностей природи, у ситуації морального вибору приймати єдино правильне соціально і особистісно значиме рішення.

У світлі сучасних вимог важливою передумовою рішення названих вище завдань є використання можливостей усіх навчальних предметів, що входять до програм початкових шкіл. Тільки в комплексі, доповнюючи один одного, вони створюють необхідні умови для розвитку у школярів здатності бачити, розуміти, відчувати, цінувати природу. Встановлення міжпредметних зв'язків сприяє збагаченню екологічних знань, накопиченню наочних уявлень дітей про природу, активізує їх прагнення до екологічної діяльності.

Разом з тим кожний з навчальних предметів початкової школи містить у собі значні резерви екологічного впливу на формування ціннісних орієнтацій учнів.

Початковий курс природознавства забезпечує заглиблене пізнання молодшими школярами природних явищ, навчає їх бачити, розрізняти, порівнювати різні сторони цих явищ і процесів, формує цілісне уявлення про них. Завдяки природознавству природа сприймається школярами як єдине ціле, де все закономірно підвладне законам логіки і у кінцевому рахунку слугує інтересам людині.

Певними можливостями щодо формування ціннісних орієнтирів у галузі екології відзначаються іноземні мови, вивчення яких усе ширше впроваджується сьогодні в практику роботи початкової школи. У рамках вивчення іноземних мов спеціальна увага до екологічної проблематики пояснюється, як уже відзначалося, її актуальністю і загальнолюдською значущістю, розвитком екологічного руху у світі, зростанням особистої участі в ньому дітей. Загальнопланетарність екологічних проблем створює основу для обговорення і рішення їх іноземною мовою, породжує у дітей прагнення використовувати її як посередника для встановлення контакту і досягнення взаєморозуміння зі своїми закордонними однолітками. При цьому не можна не враховувати ту обставину, що на першому етапі вивчення іноземної мови використання екологічної проблематики обмежується знайомством з вузьким колом відповідної іншомовної лексики: назви пори року, тварини, рослини і т.ін. Природно, що можливості пропаганди екологічних знань і діяльності на цьому етапі досить обмежені. Лише в міру збагачення лексичного запасу учнів, розширення кола умінь і навичок спілкування іноземною мовою створюються умови для рішення завдання – засобами іноземної мови сприяти розвитку екологічної свідомості і поведінки школярів, ознайомленню їх з екологічною ситуацією, що склалася в країні, мова якої вивчається з діяльністю природоохоронних організацій, що функціонують у ній.

Особливо перспективним у плані формування у молодших школярів ціннісних орієнтацій екологічної спрямованості уявляється використання екологічного потенціалу художньої і художньо-пізнавальної літератури в процесі класної і позакласної роботи зі школярами. Залучення молодших школярів до читання, осмислення й аналізу ціннісної проблематики творів таких авторів, як В.Біанкі, О.Іваненко, М.Пришвін, Г.Скребицький, М.Сладков, дозволяє зробити крок уперед у рішенні проблеми “книга – читач – вчинок”.

Такі твори відкривають шлях до пізнання таємниць природи, спонукають шукати в ній нове, незвідане, робити свої маленькі відкриття, привчають дбайливо ставитися до кожної живої істоти, розвивають прагнення допомагати природі усюди і завжди.

Найбільш активною і результативною формою спілкування людини і природи є участь у її охороні. Великими можливостями в цьому зв'язку володіють уроки праці і позакласна робота з трудового виховання. За умови спеціальної орієнтації вони забезпечують

досягнення оптимального співвідношення методів вербального впливу і методів прилучення школярів до реальних екологічних дій, вирішують завдання становлення у дітей екологічних орієнтирів життєдіяльності.

Саме завдяки участі дітей у таких акціях, як висадка дерев, догляд за рослинами, турбота про тварин, підгодівля птахів у зимовий час, виявлення представників флори і фауни, що вимагають особливої уваги з боку людини, збір насіння рідкісних для даної місцевості рослин та ін., школярі привчаються активно любити і цінувати природу.

Відносно форм роботи з молодшими школярами з формування у них ціннісних орієнтацій екологічної спрямованості, то на етапі початкового навчання найбільше ефективними виявилися такі:

1. Пропаганда екологічних знань, розвиток у молодших школярів позитивного ставлення до природи і її об'єктів, створення у них установки на її захист та ціннісне пізнання.

2. Використання міжпредметних зв'язків у процесі освоєння цінностей природи засобами основних дисциплін початкової ланки навчання.

3. Проведення предметних і комплексних екскурсій у природу з наступним обговоренням їх результатів і обробкою матеріалів у вигляді альбомів, слайдів, замальовок, письмових звітів і т.ін.

4. Організація цілеспрямованих спостережень школярів за природними явищами і процесами, залучення учнів до ведення щоденників спостережень, фіксації їх результатів відповідно до параметрів, заданих учителем.

5. Залучення учнів до читання художніх і художньо-пізнавальних творів екологічного спрямування, зміст яких відзначається великою силою емоційного впливу на особистість і сприяє формуванню ціннісного ставлення до природи.

6. Забезпечення безпосередньої участі молодших школярів у природоохоронних акціях школи, села, міста, регіону, їх активної діяльності у рамках міжнародних громадських рухів, таких, наприклад, як: "Діти – охоронці планети Земля".

7. Широке використання ігрових прийомів у процесі формування у школярів ціннісних орієнтацій екологічного характеру: проведення рольових ігор, конкурсів на звання кращих знавців природи, змагань, вікторин і т.ін.

8. Розробка і впровадження в навчальний процес творчих видів занять екологічного спрямування, таких як: заняття-загадки, заняття-подорожі, заняття-пригоди, аукціон ідей та ін.

Таким чином, формування у молодших школярів ціннісних орієнтацій екологічної спрямованості здійснюється за допомогою комплексу педагогічних впливів (система задач, курсу природознавства, художньої літератури, активних методів, організаційних форм навчання і т.ін.).

Насамкінець слід відзначити, що в даній статті висвітлено лише основні підходи до рішення поставленої мети. Перспективи подальшого розв'язання проблеми пов'язані з розробкою цілісної технології її реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Печко Л. Экологическое и эстетическое воспитание школьников. – М., 1984.
2. Сухомлинська О. Цінності у вихованні дітей та молоді: стан розроблення проблеми // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С.105–111.
3. Тарасенко Г. Естетична цінність природи в системі стратегічних орієнтирів екологічного виховання // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С.170–177.
4. Ушинский К.Д. Сочинения. – М., 1958. – Т.9. – С.117–188.